

— לכאורה נראה שגם לדעת הרמב"ם (סוטה ב,ה) שהבא ביאה אסורה מדרבנן אין המים בודקים את אשתו, כגון בא על ארוסתו, אעפ"כ הבא על יבמתו לשם זנות, המים בודקים את אשתו לרבי יאשיה, שהרי כן מבואר בגמרא במה שהעמידו שבא עליה מקודם. ודוחק לומר שאין מדובר בגמרא אלא לישיב המקראות, קודם שחכמים אסרו כלה לבעלה ללא חופה. (ולפירוש אחד בשער המלך שם, מכאן השיג הראב"ד על שיטת הרמב"ם).
וטעם הדבר נראה, שביבמה אין זה נחשב 'עוון', כי מדין תורה כך מצוותו, ואעפ"י שחכמים תקנו מאמר, אפשר שאין נחשב משום כך ביאה אסורה, ושאינו מבוטל ארוסתו בבית חמיו. וצ"ע.

דף כה

הערות בפשט ועיונים

'איבעיא להו: עוברת על דת צריכה התראה להפסידה כתובתה או אינה צריכה... תא שמע...'
הא קינויי מקני לה, למאי, לאו להפסידה כתובתה... — יש סוברים שהתראה זו אין צריך לפרש לה שאם תעבור תפסיד כתובתה, אלא די במה שאומרים לה 'אל תעברי' (כן כתב הרי"א), מובא במשנה-למלך סוטה ב,א. וכן נקט לעיקר הבית-שמואל קטו סק"ז. ולפי זה יש לפרש שקינוי הבעל מועיל כאן מדין התראה, ומפסידה כתובתה מדין 'עוברת על דת'. אך ניתן גם לפרש שהקינוי וסתירה מצד עצמם גורמים להפסד כתובתה, ולא מדין עוברת על דת.

ואולם בשו"ת הרשב"א (תתסד ואילך) משמע כצד הראשון, שכתב להוכיח מסוגיתנו שא"צ התראה בשעת מעשה. וכנראה הבין בפשטות שהקינוי כאן מועיל להפסידה מדין עוברת על דת שהתרו בה. אך מלשון הרשב"א (בח"ד עט) משמע שצריך לפרש לה שמפסידה כתובתה, והרי זה ליתא בקינוי. ויש לומר לפי מה שכתב שם שבדבר מכוער ביותר אין צריך התראה, דכיעורה התראתה, הכי נמי סתירה שלאחר קינוי אין לך דבר מכוער מזה (וכדברי הרמב"ם — אישות כד,טו), הלכך אין צריך התראה.

גם מדברי התוס' בסוגיין מבואר שקינוי הבעל משמש כהתראה (ע' בד"ה שמע). וכ"נ להוכיח מדברי רש"י, שכתב (בד"ה שמחל) דבעיא דמחל על קינוי אתיא באם תמצי לומר' לבעיא דעוברת על דת שאם רצה מקיימה. ואם נאמר שקינוי אינו חשוב התראה, אין הכרח לדבר, כי אף אם אין יכול לקיימה, זהו דוקא בהתראה, כדפשיט לעיל, אבל בקו"ס שמא יכול למחול. ויש לדחות לפי מה שכתבו פוסקים שלענין חיוב לגרשה אין צריך התראה.

ואולם לפי הנ"ל אין מכל זה ראייה לעלמא שאין צריך לפרש בהתראתה הפסד כתובה, כי דוקא כאן היא כמותרית משום דבר מכוער ביותר.

ובאומר בעלה 'איני משקה' או כשבא עליה בדרך, שמפורש במשנה שיש לה כתובה — צריך באור, הלא עוברת על דת היא עם התראה כאמור, ומדוע אם רוצה לגרשה משום שעברה על דת יהודית בסתירתה, חייב לתת כתובה?

ויש לומר, מה טעם אין כתובה לעוברת על דת, משום שחשודה על הזנות, הלכך זו שרוצה להיבדק על ידי המים שטהורה היא, והוא המונעה — נמצא הוא הגורם את הגירושין ולא היא. (משנה למלך ב,א).

לפי טעמו יצא לכאורה, שהעוברת על דת כגון יוצאה וראשה פרוע וכדו', ומלבד זאת גם נסתרה, ובעלה אינו רוצה להשקותה, יש לה כתובה. וזה לא שמענו. אך אפשר שהטעם שבאינו רוצה להשקותה יש לה כתובה, לפי שסתירה כזו שעומדת להתברר בהשקאה אינה נחשבת עבירה על דת, אף כי אסור לה לעשות כן מדאורייתא. והטעם, כפי שכתבו

הראשונים שדין עוברת על דת אינו משום עבירה דידה, אלא מפני שהיא מכשילתו, או מפני שהיא הגורמת לגירושין, ולפי זה כאשר עוברת על דת מצד אחר — אין לה כתובה, אעפ"י שהיא רוצה לשתות והוא מונע. עוד בקושית המשנה-למלך, ע' בשפת אמת ובחדושים ובאורים.

'איבעיא להו: עוברת על דת צריכה התראה להפסידה כתובתה... תא שמע... תא שמע...' — המפרשים (רעק"א, רש"ש, הנצי"ב. וע' תוס' שני) העירו, הלא אין הכרח שסתירת האשה תעשנה עוברת על דת, שהרי אפילו קינא לה מאחיה ומאביה ונסתרה עמם אסורה, וכן כשקינא לה על שנים, וכן בפתח פתוח לרשות הרבים, ובבעלה בעיר. ובכל אלו, הגם שאין שם איסור יחוד יש דין 'קינאי וסתירה', ואם כן, מה הראיות ממשנתנו לדין עוברת על דת שצריכה התראה, שמא צריכים את הקינאי באופנים שאינה עוברת על דת.

יש מי שחידש, שזה שאוסרים בסתירה במקרים אלו, דוקא במקום שיש דין השקאה, שכל עוד לא השקה — אסרתה תורה. אבל בארוסה ושומרת יבם או אלמנה לכהן גדול וכד' שאינן שותות, אין ביכולת הבעל לאסור מה שהתירה תורה. (אור שמח — אישות כד, כה ד"ה אולם. ובסגנון אחר י"ל שאותן נשים שנתמעטו משתיה, איסורן כשנסתרו בתורת ספק ולא נכללו בדין המחודש ש'ספק כודאי' (וכמוש"כ בספר בית ישי — מה). ובאופנים הנ"ל שאין איסור יחוד, אפשר שאין סברא לאסור מפני חשש זנות, שהוא חשש רחוק).

'דלמא שאני התם דלית לה אימתא דבעל כלל' — מדברי הגמרא ומרש"י משמע שדין התראה בעוברת על דת יהודית תלוי במידת הפריצות והחציפות של אותה אשה, ולכן מובן החילוק בין התנהגות מסויימת כאשר בעלה עמה או חבוש בבית האסורים או שנשטתה. [ואף החולקים יש לומר שמודים הם בעיקר הסברא]. ולפי זה יש מקום לומר שאשה הרגילה במעשי פריצות, אינה צריכה התראה להפסידה כתובתה. 'ומפני שאנו מדמים לא נעשה מעשה' (תרומת הדשן סוף רמב. וכדומה כתב בשו"ת הרא"ש (לבח), שאף שעברה כמה פעמים, אם לא התרו בה — לא הפסידה כתובתה).

'עוברת על דת ורצה בעל לקיימה, מקיימה או אינו מקיימה... ואי אמרת רצה בעל לקיימה מקיימה, עבדי ב"ד מידי דדלמא לא ניחא ליה לבעל' — אבל אם אינו רשאי לקיימה לא קשה כיצד ב"ד מקנאים וגורמים לה להאסר, כי הרי לפי האמת היא אסורה עליו ולא עשו כלום לחובתו, אדרבה עשו לו טובה בכך שקינאו בשבילו והצילוהו מן החטא. ואף על פי שאילו לא היו מקנאים לא היתה נאסרת בסתירה, מ"מ קינאי הב"ד אינו אלא גילוי מילתא שעוברת על דת היא וחשודה, ואסורה עליו. אבל אם רשאי לקיימה קשה, כיצד יכולים ב"ד לקנאות ועל ידי כך אוסרים אותה עליו בניגוד לרצונו (עפ"י שפת אמת).

והגרעק"א פירש בפשטות שאם עוברת על דת אינו רשאי לקיימה, אף ללא שהיו ב"ד מקנאים היא נאסרת עליו בסתירתה, שלא אמרו צריכה התראה אלא לענין הפסד כתובה, אבל לענין שצריך לגרשה אינה צריכה התראה, הלכך אין שום עשיית חובה לבעל בקינאי ב"ד.

(ומדברי הגמרא הללו הוכיח כן, שמצוה לגרש עוברת על דת אף ללא התראה. וכן הנוב"י (אה"ע תנינא סוסי" קנט) כתב להוכיח כן. וכן כתב בשו"ת אבני נזר (אה"ע לח, כ). ועוד נסתייע הגרעק"א (בשו"ת ח"א קיד קא) מדברי הפוסקים. [ומה שהוכיח מהתרומת-הדשן (רמב), יש להעיר שהתה"ד מדבר בפרוצה ורגילה לעבור, ואין ראייה לשאר עוברת על דת]. וכן הוכיח בשו"ת אור שמח (לח) מלשון התוספתא. ואולם מגוף דברי הגמרא אין הוכחה, לפי מה שפירש השפת-אמת הנ"ל. ואכן דעת החתם סופר (בח"מ רג) שצריכה התראה אף לענין גירושין. וכן יש לדקדק מלשונות התשב"ץ (ח"ב קג וח"ג קנז).

זואי אמרת בעל שמחל על קינויו קינויו מחול, עבדין מידי דאתי בעל מחיל ליה? — אבל אם אינו יכול למחול על קינויו, אתי שפיר, שמעשה בית דין קיים ואין הבעל יכול למחול. מכאן הוכיח בספר מחנה אפרים (זכיה ומתנה ו) שהמזכה לאדם דבר שהוא זכות גמורה עבורו, אף על פי שהוא מוחה ואומר שאינו חפץ בדבר — זכה בו (וכמשמעות דברי הרשב"א בקדושין כג). הלכך מובן שבית דין מקנאים עבורו, כי זכות גמורה היא, ושוב לא יוכל למחול על הקינוי. (וכן פסק הגר"א מקובנא — שו"ת עין יצחק ח"א א; נה,ה; באר יצחק ב).

ויש חולקים וסוברים בעלמא שיכול אדם למחות אפילו בזכות גמורה, ורק כאן משום שהוא מעשה בית דין אי אפשר למחות [וכמו שאמרו 'שאם כן מה כה ב"ד יפה']. (עפ"י שו"ת משיב דבר ח"ד מב; עונג יום טוב ק; אבני נזר או"ח שלו, יב). וכתב הנצי"ב (שם) להכריח כן, כי היאך אפשר לומר שזכות גמורה היא והלא עוברת על דת רשאי לקיימה ושמה גם זה יחפוץ בכך — אלא ודאי הטעם משום שהוא מעשה בית דין שנעשה על פי דין, לכך אי אפשר לבטלו.

(וכבר כתב בשו"ת נודע ביהודה (אהע"ת קנט) כדבר פשוט שאין ב"ד יכולים לקנאות בעל כרחו של בעל. ועוד חכך לומר שב"ד שקינוי ללא ידיעתו יכול הבעל למחות ולבטל הקינוי כשנודע לו, ואם יאמר שאינו חפץ בקינוי זה מעיקרא, אף אם כבר נסתר מקודם — תהא מותרת [כן כתב בשו"ת אבני נזר (אה"ע קצד, יב) בדעת רש"י שהוא מטעם זכין]. אלא שבוה לא הכריע, כי שמא אינו נאמן לומר שלא היה נוח לו בקינוי ב"ד למפרע.

ולפי מה שנראה מדבריו יש להעיר שאף אם נקבל את הוכחת המחנ"א מסוגיתנו, עכ"פ אין הוכחה אלא שלאחר שב"ד קינאו אינו יכול למחות, [אם משום שאינו נאמן לומר שלא היה נוח לו בקינוי, וכמו שצדד הנוב"י. או מפני שכבר נוצר מצב מציאותי של 'רגלים לדבר' ע"י הקינוי והסתירה, ואין שייך לבטלו ע"י מחאה (כן כתב באבי עזרי סוף הל' אישות)]. אבל אם עומד וצווח מעיקרא, ודאי אי אפשר לקנאות בעל כרחו. ואין להוכיח מכאן אודות זכיות גט לאשה שאינה רוצה לקבלו וכד'. ואולם בעין יצחק חידש שאף בכגון זה זכין לאדם בעל כרחו).

עוד אפשר לדחות הראיה מכאן, שלא חששו [להסלקא-דעתין] משום זילותא דבי דינא אלא למחילה, כי יש לחוש שהאשה תפייסנו ותבטיח לו להטיב דרכה ויתרצה למחול על הקינוי, אבל אין כל סיבה לחוש שמא כשיוודע לו על קינוי ב"ד ימחה על כך, דהא אנן סהדי דניחא ליה, ומדוע לחוש שדעתו שונה מסתם בני אדם. (כן כתב במנחת שלמה ח"ג קלג, ט).

לפי סברא זו מובן מה שצדד הנוב"י הנ"ל שיכול למחות אליבא דאמת בהיוודע לו קינוי ב"ד, ואין זה סותר לדברי הגמרא. אך יש להקשות על כך ממה שאמרו לפשוט הספק דלעיל שאם רצה לקיימה אינו רשאי, משום 'עבדי ב"ד מידי דדלמא לא ניחא ליה לבעל?!' — ומאי קושיא, והלא מסתמא ניחא ליה במעשה בית דין לקנא לאשתו כדי למנעה מן החטא, והלא גם אם תיטתר וירצה לקיימה יוכל למחות אחר כך על קינוי ב"ד ותהא מותרת לו, ואינו מפסיד כלום בקינאים.

חד אמר קודם סתירה מחול, לאחר סתירה אינו מחול, וחד אמר לאחר סתירה נמי מחול — יש להבין כיצד מועילה מחילה לאחר שכבר נסתרה, הרי אמרה תורה שהנסתרת לאחר קינוי בעלה נדונית כודאי טמאה, שרגלים לדבר שנטמאה? [ואין לומר שמעמידים אותה בחזקת התר לבעלה, שהרי כתבו התוס' (ע' להלן כה. ד"ה אינו) שלאחר קינוי וסתירה בטלה החזקה, כי רגלים לדבר שזינתה]. ומבואר כאן, שאיסור סוטה לבעלה, אינו מפני בירור המציאות, אלא שגזרה תורה לאסרה באופן ודאי, ולכן מותנה הדבר בכל הדינים הנצרכים לקינוי וסתירה, ולכך אם מחל על קינויו, הרי בטל הקינוי ולא נתמלאו התנאים האוסרים. [ואף משום ספק זנות אינה נאסרת לולא גזרת הכתוב. והטעם לכך, מפני שנאמנת כשאומרת 'ברי' שלא נטמאתי]. (הגר"ח הלוי הל' יבום ו, יט בקיצור; שו"ת

אחיעזר ח"א א, ב; שערי ישר א, טז-יז. [הקושיא כבר נמצאת בשו"ת רעק"א — תנינא ק]. ועיקר הדבר כבר נמצא בדברי הרשב"א בחידושי ליבמות (כד): והוכיח מכאן שלולא גזרת הכתוב אין הסוטה אסורה מן הדין — הביאו החזון איש אה"ע קל, ג, ע"ש. וע"ע חדושים ובאורים).

ויש להטעים שמקור דעה זו, שאפשר למחול אחר סתירה, מפשוטו של הכתוב לאחר הסתירה 'ועבר עליו רוח קנאה וקנא... והביא האיש את אשתו אל הכהן.../ שאעפ"י שהוא נדרש 'וכבר עבר' מעיקרא (כדלעיל ג), אין יוצא מידי פשוטו, שהקיננו נמשך אף לאחר הסתירה.

'מדקא מהדרי רבנן לרבי יוסי, דתניא... ואי אמרת לאחר סתירה מחול לה, משכחת לה דיש לה היתר דאי בעי מחיל ליה לקינניה ובעיל, אלא ש"מ...' — הגם שמכל מקום אין זה דומה לבנה, ששם עומדת להטחה ולהיות מותרת, ואילו כאן אין בדעתו למחול לה, שהרי הולך עמה להשקותה — יש לפרש שהוכחת הגמרא מלשון תשובתם של חכמים 'תאמר בסוטה שאין לה היתר' משמע שאין אפשרות כלל שתהא מותרת. ואין הראיה מעצם שיטת חכמים אלא מלשונם. עוד יש לומר, לדעת הסוברים (ע' במובא לעיל יא, מהאבי-עזרי ובית-ישי) שההתר בנדה לאחר זמן, אינו הסיבה להתר יחוד, אלא הטר זה רק מהוה חילוק בין נדה לשאר עריות, שא"א ללמוד איסור יחוד בסוג ערוה שכזה — לפי אותה שיטה, סוטה ונדה שוים הם, כיון שמספיקה אפשרות להתר, ואין חילוק בין אם עומד הדבר לכך או לא.

'מתו בעליהן עד שלא שתו, בית שמאי אומרים נוטלות כתובה... סברי שטר העומד לגבות כגבוי דמי' — אף על פי שעשתה תורה ספק כודאי בסוטה שנסתרה, ואם כן מדוע נוטלות כתובה, הלא נידונית כמי שנטמאת ודאי עד שלא הוברר אחרת [ואין לומר שלענין כתובה לא נאמר חידוש זה ש'ספק כודאי', שאם כן, אף בגדר 'ספק' לא היתה נכנסת, כמבואר במק"א] — יש לומר שלענין הפסד כתובה אין די במה שלמעשה אנו אוסרים אותה על בעלה, אלא צריך שתהא מופקעת ומעוכבת מלחיות עמו מחמת זנות, והרי אפשר במציאות שאם היתה שותה היה מתברר שהיא מותרת לו, וכשאנו דנים על השתיה שוב יש כאן ספק גמור, שמא היתה ניתרת על ידה, הלכך נידונית כספק אם הפסידה כתובה. (עפ"י שיעורי ר' שמואל — כתובות סו"י י. וע"ע באורך בשיעוריו ליבמות לה: שערי ישר א ספ"ז; אבי עזרי — אישות כד, כד).

ואם תאמר הלא עוברת על דת היא בסתירתה ומדוע יש לה כתובה? וצריך לומר כיון שהיתה ראויה לשתייה אינה בכלל עוברת על דת. רק אם היא גרמה לה שלא לשותות, כגון אמרה איני שותה, הפסידה כתובתה, משא"כ בשארע אונס שאי אפשר לה לשותות (קדן אורה).

'ככתבם וכלשוונם'

'שלשה דברים סח לי זעירא מאנשי ירושלים...' — ... ובאמת גם מהרבה תנאים ואמוראים יש כהאי גוונא הרבה בתלמוד, ובכמה דוכתי יש שלא נכתב גוף השיחה רק הדברי-תורה היוצא, כמו בשבת (עה, ב) ג' דברים סח לי רב אשי וכו', ובסוטה (כה, א) ג' דברים סח לי זעירא כו' וכן בכמה דוכתי. לשון סח משמע דרך שיחה בעלמא היה, כמו שנתבאר לעיל מסוכה (כא, ב) דדייק כן מלשון זה, והיינו, שזה סיפר לו איזה סיפור ושיחה, שמתוכה נלמד דין ההוא, וכהוא ד'משיחתו של רבן

גמליאל', אלא דשם נזכר השיחה וכאן לא זכרו השיחה עצמה רק הנלמד ממנה, והכל בכתב מיד ה' עליהם השכל.

וכמו בנביאים, נבואה שלא הוצרכה לדורות, לא נכתבה (כמו שאמרו במגילה יד, א), כן בחכמי תורה שבעל פה. ובודאי כל אחד מתנאים ואמוראים חידש הרבה דברי תורה בכל ימי חייו, ונמצא מהם רק מימרות מועטים, והם אותם שידעו שצריכים להיכתב וזכרון בספר לעולמי עד. וכן בענייני השיחות שקבעו הכל מה שיש בו צורך לעולמי עד. וכל דבריהם במדה ובמשקל...! (דברי סופרים, לר"צ הכהן זצ"ל. לו)

דף כו

'במתנוונה דרך אברים. מהו דתימא הא זנויי זנאי, והא דלא בדקוה מיא כי אורחיה — משום דבאונס זנאי ולגבי כהן אסירא. קמ"ל' — לכאורה נראה שלפי האמת אם נאנסה אשת כהן בסתירה זו, המים בודקין אותה, שאם לא תאמר כן נמצא שבדיקת המים גורמים למכשלה, שנראים כמתירים בזמן שהיא אסורה.

וצריך לומר שאעפ"י שהיא אנוסה, נענשת בעונש המים מפני שנסתרה באיסור, והכניסה עצמה למצב זה שתיאנס (וכן צריך לומר לפי הסלקא-דעתין שבאונס מתנוונה דרך אברים, וכמו שביאר בתורא"ש). ועוד, לפי ששקרה ולא הודתה באונס. ואולם אין מסתבר שהמים ימיתוה משום כך, שהרי אין עליה עונש מיתה (וכמו ש"כ באגרות משה יו"ד ח"א עה, לענין עכו"ם).

אך יש מקום לומר שאין המים בודקים אותה אלא את הבעל, ובכך ידענו שהוא מזיד והיא אנוסה (עתוס' כז: ד"ה כשם), וממילא היא אסורה. (וב'הערות למסכת סוטה' להלן כז: צידד בזה, וכתב שנראה מסבא שאין אוסרים אשת כהן לבעלה כאשר שתתה ולא בדקו אותה אלא את הבעל).

ואשת ישראל שנאנסה — נראה שאין המים בודקין אותה. (כן משמע להלן לב: ומפורש ברש"י שם, וכן הוא בירושלמי (המובא בתוס' כז:), שאם היתה שוגגת אין המים בודקים אותה. אך אפשר שמדובר שם שגם שגגה בסתירה, שהיתה סבורה שהוא בעלה). ואולם, כתב הנצי"ב (בהעמק דבר — נשא), שאינה יוצאת נקיה מן המים בשנאנסה, כיון שהיא גרמה לה את הדבר. ודייק מן הכתוב שכב איש אתך ולא 'עמך' — משמע אפילו באונס).

(ע' בפירוש חתם סופר על התורה (נשא), הסבר מחודש בשיטת רבנו שמחה (מובא ברמ"א אה"ע קעה, ג) שאין האשה נאמנת לומר שנתיחדה ונאנסה, במיגו שהיתה שותקת — לפי שכל אשה הנאנסת, אפילו אם סופה ברצון, מותרת, מפני ש'יצר אלבשה' (כתובות נא). וכאן הואיל והכניסה עצמה מלכתחילה למצב זה, שוב אין לה טענת פטור של 'יצר אלבשה', שהרי היא הביאתו עליה מלכתחילה. ותמוה, שלפי דבריו אפילו אם ידענו שנאנסה בסתירה זו תהא אסורה. ובגמרא כאן מבואר שרק 'לגבי כהן אסירא'. וע' גם באגרות משה חו"מ ח"א ק).

'שאם היתה עקרה נפקדת — דברי רבי עקיבא. אמר לו ר' ישמעאל: אם כן, יסתרו כל העקרות ויפקדו, וזו הואיל ולא נסתרה הפסידה?! אם כן, מה ת"ל ונקתה ונזרעה זרע — שאם היתה יולדת בצער יולדת בריוח... — הקשו התוס', יאמר רבי ישמעאל לעצמו גם כן, יסתרו כל העקרות ויפקדו בריוח וכו'. ויש לומר, רק אשה שאין לה בנים תעשה הכל כדי שיהיו לה, ואף תסתיר ותגרום לקנאת בעלה בשביל כך, אבל משום הקלת צער לידה לא תעשה כן (מהרש"א ברכות לא:).